MIKIEL ANTON VASSALLI

Jorbot ma' l-Għadd ta' qabel paġ. 25

Wara sew sew xi xahar u ftit ġranet li l-Franċiżi kienu daħlu u ħadu l-Gżejjer ta' Malta, Malta tbiddlet bħan-nhar mil-lejl. Tibdil ta' ismijiet fl-ibliet li ġew imqassmin f'żewġ distretti, tibdil fl-ismijiet tat-triqat tal-Belt, imsejħin b'isem franċiż, Gvern Militari taħt il-Ġeneral tal-Armata bħala Kap taż-żewġ Gżejjer u Gvern Ċivili taħt it-treġija tal-Kummissarju tal-Gvern, b'Kummissjoni u Muniċipalitajjiet biex imexxu l-amministrazzjoni Ċivili tal-pajjiż. Taqsim ta' Rħula f'4 distretti bil-Muniċipju u l-Imħallef tal-Paċi tagħhom. Dawn aktarx kienu jingħażlu minn fost l-aħjar nies tal-kotra tal-maltin. Flok dak il-lbies ta' Kavalieri bis-salib abjad fuq il-mantar iswed, fit-triqat ta' Malta, ma kontx tara ħlief ilbies iswed bil-faxex tas-satin tat-tliet kuluri bi frenża tad-deheb fit-tarf marbuta madwar il-ġnub, firjoli suwed tal-ħarir birrivolta roża madwar il-għonq sal-irkubbtejn. Kpiepel talpannu suwed miftuħin u merfugħin minn ġenb wieħed b'kukkarda mwaħħla u bi tliet rixiet: bajda, ħamra u kaħla. Uċuħ ġodda jleqqu bid-dija tal-Libertà mħallta ma' l-uċuħ tal-pajjiż li donnhom għadhom kif qamu minn raqda ta' lejl li għal mument nessa l-waħx u l-biża'taż-żmenijiet. Twaqqfet ilmilizzja b'nies minn 17 sa 50 sena. Żgħażagħ maltin ingħażlu bħala kadetti tal-marina biex jitgħallmu s-sengħa tal-baħar għal bdoti. Twettaq ir-riġment qadim tal-Kaċċaturi b'fizzjali maltin u b'hekk inħaseb biex fl-14 ta' Lulju l-Franċiżi flimkien mal-Maltin tagħmel il-Festa ta' l-Arblu tal-Libertà jew tar-Repubblika. Il-poplu kien għadu mriegħed, stordut u mkexkex u kull bxara bħal din magħha kien ikollha x-xniegħa li se' jkun hemm frattarijiet, sokor, serq, fastidju linnisa u ħafna disordnijiet oħra. Iżda bħalma jiġri dlonk, il-Gvern Franċiż waqa' fuq il-kappillani u dawn nedew u fissru li dik kienet għors ta' ferħ u hena għall-poplu u biex il-poplu jieħu sehem fih bħala sinjal ta' dak il-Ħelsien li ġie mogħti bil-ħakma l-ġdida tar-Repubblika Franċiża lillmaltin. Għal din il-laqgħa għalenija ta' ferħ fejn il-kbarat tħalltet maż-żgħar, u l-għonja mal-foqra u n-Nobbli maltin ġew jaħarqu f'riġlejn l-Arblu tal-Libertà d-diplomi mogħtijin lilhom mill-Kavalieri li fihom ħallew urajhom ix-xbieha tas-saltna kiefra tagħhom li kienet firdet il-Gvern mill-Poplu u nisslet il-mibegħda għal xulxin, għal din il-laqgħa għalenija ta' ferħ kbir saru tiġrijiet ta' bhejjem, inqrat Proklama u saru taħditiet bil-franċiż lill-poplu: taħdita mill-Kummissarju tal-Marina, oħra mill-Ġeneral u Kap Kmandant, oħra

mill-President tal-Gvern u oħrajn mill-Presidenti tal-Muniċipalitajjiet; waħda minn dawn it-tnejn, skond ma jingħad minn Cutajar u Doublet, saret bil-malti... daqq u għana ta' foħrija lill-Ħakma l-ġdida, ċena u ballu fil-Palazz Nazzjonali, mixegħla, tieġ f'San Ġwann ta' erba' xbejbiet maltin, libsin b'kostum franċiż, iddotati mill-Gvern, u mtejġin mn'idejn l-Isqof u mħaddrin mir-Rappresentanti tal-Gvern, u fost it-tperpir tal-bnadar tat-tliet kuluri, fost id-dija ta' xwabel u azzarini, taħt dak l-Arblu bil-berritta repubblikana fil-kuċċata, dawra suldati tar-riġment Franċiż u Malti, u fosthom il-Battaljun ġdid tal-Gwardja Nazzjonali mwaqqaf bl-ordni ta' Napuljun, tas-16 ta' Ġunju, 1798.

Dan il-Battaljun magħmul minn 900 ruħ għal kull Muniċipalità kien iġib libsa ħadra, bavri, rivolti u kullar ħomor u t-tberfila bajda. In-nies tal-Battaljun kienu magħżulin minn fost l-iktar għonja, neguzjanti u minn fost dawk li kellhom interess fil-paċi pubblika. Il-Battaljun kellu d-dmir iforni bil-għases u bil-pattulji għall-bon-ordni tal-irħula u tal-ibliet bla ma jagħmlu għassa fil-fortijiet. L-Istat Maġġjur ta' kull battaljun kien magħmul minn kap tal-Brigata, kap tal-Battaljun, żewġ Ajjiutanti Maġġjuri, żewġ ajjiutanti sotto-fizzjali u Maġġjur tat-Tanbur. Kull battaljun imqassam f'disa' kumpanniji u kull kumpannija ikkmandata minn Kaptan, minn Tenent u minn Sotto-Tenent u kien fiha Surġent maġġjur, 4 surġenti, kapural furier, 8 kapurali, gwardji bit-tanburlin u 82 gwardji bl-azzarini.

Il-fizzjali jingħażlu minn ta' taħthom mill-ispalletti, mix-xabla, mill-għonq magħmul b'ram indurat u f'nofsu plakka tal-fidda u madwarha l-kelmiet *Garde National de Malte* u f'nofs l-iskudett minquxa x-xbieha ta' mara alla tal-Libertà. Is-sotto-fizzjali u kapurali kienu bix-xabla biċ-ċinturin iswed u l-Gwardja bl-azzarin immuntat bil-bajonetta u bil-barżakka.

Kif semmejna, wara sentejn u tlitt xhur minn mindu fit-12 ta' Ġunju, 1797 ġie ikkundannat b'kalzri għal għomru fir-Rikażli, Vassalli nsibuh fil-Battaljun tal-Gwardji Nazzjonali bil-grad ta' Ajjiutant. Fi żmien id-daħla f'Malta u l-ħakma tal-Franċiżi sad-data tat-28 ta' Settembru, 1799, mita dawn kienu għadhom imblokkati ġewwa s-swar mill-Maltin, isem Vassalli ma jidher b'xejn fit-tifkiriet tal-Ġrajja ta' Malta ħlief darba, kif għedna, fl-avviż tat-13 ta' Ġunju, 1798, imxandar mill-Gvern Franċiż fejn Napuljun semmieh bħala wieħed

mill-partiġjani tagħhom u mill-vittmi tal-qilla tal-Ordni (1). Fost in-nies tal-Ordni li kienu baqgħu hawn mal-Franċiżi, kien hemm Bosredon, De Fay, Tousard u Doublet, kollha membri Franċiżi u li,kif għandna naħsbu, sew Vassalli kemm Barbara kienu midħla tagħhom u għalhekk ma satax jonqos li minnhom Vassalli ma kellux għajnuna. Bosredon Ransijat dlonk laħaq President tal-Kummissjoni tal-Gvern u Doublet, Segretarju Ġenerali. Aħna ma nafux mita lil Vassalli daħħluh fil-Battaljun tal-Gwardja Nazzjonali u l-anqas mita laħaq bil-grad ta' Ajjiutant; jekk wieħed minn ta'l-ewwel jew sar wara ftit xhur li twaqqaf il-Battaljun.

Wara x-xhieda li minnu ġiet mogħtija fil-Proċess li semmejna fejn hu deher li kixef l-isem ta' Bosredon bħala wieħed li kien mexxa lill-Ġakbini Maltin fit-tixwix u konfofof kontra l-Ordni, Vassalli ma satax jibqa' miġjub bħalma kien qabel minn dawk il-partitarji kbar tal-Gvern Franċiż li kienu ħbieb tiegħu, fosthom Bosredon u Doublet li issa kellhom f'idejhom ir-riedni tal-amministrazzjoni tal-Gvern Franċiż f'Malta. Iżda, kif għandi naħseb, lil Vassalli ma setgħux iwarrbuh għal kollox u għalhekk kellhom isoddulu ħalqu b'daqxejn ta' karika ċivili bħalma kienet dik ta' Ajjiutant tal-Gwardja Nazzjonali, għalkemm, għal għerf li bih kien imżejjen u għall-ħidma li ħadem favur il-Franċiżi, biex jifdi l-poplu Malti minn taħt il-madmad tal-Ordni,kien ħaqqu li jiġi mħallas b'xi ħaġa aħjar. Wieħed għandu jistagħġeb mhux ftit mita jaqra l-kitba tat-traduzzjoni Maltija li dak iż-żmien kienet saret tal-għanja patriottika miktuba bil-franċiż miċ-Ċittadin La Coretterie, Prim Segretarju tal-Kummissjoni tal-Gvern, għall-Festa tal-Libertà, taħt l-isem ta' "Għagna ta Trionf tal-L'ibertà" (2) (għanja li fiha tista' tgħid iktar hemm żbalji milli kliem miktub sewwa), jekk wieħed iġib quddiem għajnejh illi dik il-ħabta Vassalli, magħruf bħala l-aqwa fil-kitba Maltija, saħansitra mill-Gvern ta' dak iż-żmien, sata' ġie mitlub jati daqqa ta' għajn qabel ma tixxandar lill-pubbliku. Iżda, bħalma dlonk jiġri, din kienet bħal-lum kwistjoni kollha kemm hi pulitika u ta' propaganda u fiha l-Gvern Franċiż ma riedx u l-anqas ma qabillu jqabbeż ir-reqqa letterarja, iżda li jitfasslu erba' kelmiet ħażin ħażin li jiftiehmu mill-poplu. Dan iwettaq mill-banda l-oħra dak il-qawl li jgħid bil-latin: "*Nemo propheta in patria sua*" u bil-Malti "Il-għaref f'raħlu mhux mismugħ; jisimgħuh biex imaqdruh."

(1) Dan' kollu *(exposé)* jidher f'ittra ta' Napuljun mibgħuta minn Malta lid-Direttorju fuq l-imġieba ta' Malta lejn Franza waqt ir-rivoluzzjoni.
(2) Ara l-*Archivum Melitense*. (Vol: V. paġ: 66).

Vassalli dik il-ħabta kien igħodd mal-35 sena.

Fit-2 ta' Settembru, 1798, max-xahrejn wara l-festa ta' għeluq is-6 sena tar-Repubbblika Franċiża qamet ir-rewixta tal-kampanjoli Maltin kontra l-Franċiżi li nbdiet mir-Rabtin qoddiem il-knisja tal-Karmnu u barra l-bibien ta' l-Imdina u xterdet u xegħlet mal-kampanja kollha u kienet hekk qawwija illi fi żmien 48 siegħa l-Ġeneral Vaubois bin-nies tiegħu kellu jingħalaq ġewwa l-Belt. L-Imdina weqgħet f'idejn il-Maltin mill-għada, jiġifieri fit-3 ta' Settembru. Vaubois ġabar l-armi kollha minn għand il-Maltin, ippostja l-artillerija fuq is-swar tal-Furjana u qassam fuq l-armi l-bqija tal-gwarniġjon dritt għal fuq il-kampanja.

Il-Maltin tal-kampanja ltaqgħu bil-kbarat tagħhom fil-Banka ta' l-Imdina, ingħaqdu u waqqfu battaljun minn kull Parroċċa u għażlu l-Kap tagħhom. Bħala Kap Ġenerali tat-truppi nħatar in-Nutar Manuel Vitale, fil-waqt li ż-Żebbuġin bl-inħawi u l-irħula l-oħra, għażlu li joqogħodu taħt il-Kmand tal-Kanonku Caruana. Birkirkara sal-Forti Manoel intreħiet f'idejn Ċensu "Braret". Iż-Żebbuġin u s-Siġġewin telqu għal San Ġużepp u dak il-palazz għamluh bħala Kwartier Ġenerali tagħhom. Flus, qamħ, armi (mat-300 azzarin u 800 xkubetta), kanuni mkaxkrin mit-torrijiet tal-plajja, imdieri, staneg, imnanar, kollox inkiseb fi ftit sigħat fil-waqt illi r-reġment inħoloq minn granatieri bil-brieret tal-ġilda tal-fenek u l-ġlekk tan-newl ta' Malta; batteriji fuq tas-Samra u oħrajn fuq Kordin mixħutin għal fuq il-Belt, oħra fuq tal-Għargħar kontra l-Forti Manoel u l-oħra fuq tal-Borġ (wara l-misraħ ta' Raħal-il-Ġdid) kontra Bormla— madwarhom trinċieri mibnijin f'daqqa bil-kanuni, u sentinelli u għassiesa fuq il-kampnari tal-Knejjes. It-torri ta' San Tumas, l-aħħar fortizza f'idejn il-Franċiżi, ittieħdet mill-Maltin. Fuq il-parir tal-Ġeneral Caruana, il-Maltin tellgħu l-istandard Naplitan u għarrfu lill-Ferdinandu IV., Re ta' Napli li huma jittamaw fil-għajnuna tiegħu.

Wara ħafna taħbit ta' Vaubois u Bosredon biex jissewew mal-Maltin, wara li bosta Maltin tkeċċew mill-ibliet u ħallew lil djarhom, il-ħwejjġhom wil-flushom, wara s-serq u t-tħarbit fid-djar ta' dawk li kienu barra mill-Belt, l-imblokkar tal-Port ta' San Pawl-il-Baħar u l-Mellieħa minn xi bastimenti franċiżi, wara l-ħarġa tal-Franċiżi mill-Kottoniera u mill-Forti Manoel kontra ż-Żabbarin u l-Karkariżi b'telfa tal-Franċiżi, wara t-tbattil tal-Forti Xambrè f'Għawdex mill-Franċiżi, it-talba tal-Maltin twettqet billi l-Armirall Nelson għal ħabta tat-18 ta' Settembru bagħat l-armata Portugiża

biex tati l-għajnuna lill-Maltin. Vaubois ma ċediex. Bosta Maltin oħra ħarġu mill-ibliet beżgħanin min-nar ta' xi bombardament, fil-waqt li l-kampanjoli ħadu r-riħ bil-munizjon u proviżjon li waslulhom minn għand l-Armiralli (Ingliż u Portugiż) u minn Sqallija. L-attakki, il-ftuħ tan-nar, it-taqbidiet kienu ħorox miż-żewġ bnadi. Nelson ingħaqad fl-imblokk ta' l-armata Portugiża, iżda telaq jiddefendi lil Napli minn taħt id-dwiefer ta' Bonaparti. Ball, kaptan tal-ġifen Alexander, daħal floku. Il-Kastell ta' Għawdex waqa' f'idejn il-Għawdxin (29 ta' Ottubru). Fl-ibliet kien għad fadal 30,000 ruħ malti. Wara t-tħarbita li kellhom minn Tal Borġ sattrîq ta' Ħal-Luqa, il-Franċiżi ma ħarġux iżjed.

Fl-aħħar tas-sena 1798 infetaħ in-nar fuq il-Belt bi tweġiba ta' 14,000 kanunata mill-Franċiżi.

Napli weqgħet f'idejn il-Franċiżi u Ferdinandu ħarab lejn Sqallija.

Il-konfeffa tal-Maltin biex jiftħu l-bibien tal-Belt lill-kampanjoli Maltin inkixfet u l-45 wieħed,fosthom Dun Mikiel Xerri, li nisġu l-konfeffa ġew xkubettjati fil-*Place de la Liberté*, il-lum Piazza S. Giorgio. Il-għaks beda jinħass binnuqqas tal-ħwejjeġ ta' l-ikel tal-ħaxix, li nissel il-marda ta' l-iskorbut li biha mietu bosta Franċiżi u Maltin ġewwa l-Belt. Fil-kampanja r-raba' kien ibikkik, kulħadd kien waqaf mixxogħol tiegħu, medhijin kif kienu biex jeħduha mal-Franċiżi. Fit-twegħir ta' bejn il-Kapijiet Maltin, wara li fi Frar tal-1799, inbagħat memorjal lil Ferdinandu, il-Maltin intefgħet f'idejn il-Potenza Ingliża li kienet qiegħda bil-flotta tagħha iżżomm l-imblokk u tellgħet il-ġakk Ingliż ma' ġenb dak tar-Re ta' Napli.

Il-Kaptan Ball, mibgħut minn Nelson, niżel l-art u ħa it-tmexxija tal-Assemblea Nazzjonali. L-Armirall Portugiż, bħala ħabib tar-Re ta' Napli, ħa f'idejh l-imblokk tal-Port ta' Malta. Hawn l-Assemblea tbiddlet f'Kungress; kull raħal bid-Deputat tiegħu li kellu s-setgħa jaqta' l-Kawżi sa 20 skud. Il-kamp baqa' f'San Ġużepp. Fl-Imdina reġgħet twaqqfet il-Qorti l-qadima. Dawk in-nies Maltin li ħarġu mill-Belt u kellhom ix-xniegħa li huma partitarji Franċiżi nbagħtu f'Kemmuna, oħrajn beqgħu fil-kampanja taħt għajnejn id-Deputati. L-amministrazzjoni tmexxiet mill-Kungress taħt it-treġija ta' Ball b'ordnijiet li kienu joħorġu taħt għamla ta' *Bandi*. Iżda l-qilla tal-kampanjoli kontra l-Franċiżi kienet daqshekk għamja illi mhux darba u tnejn xi Maltin magħrufin bħala Ġakbini, li ħarġu mill-ibliet, il-poplu għamel ħaqq

minnhom huwa stess bla ma qatt l-Imħallef sata' jsib fihom ebda ħtija. Jingħad li ċertu Bruno, ġie b'hekk xkubettjat Tas-Samra, bla ebda proċess, u li ċertu De Caro mill-Birgu (wieħed mill-Muniċipalisti) illi, billi kien marid kellu joħroġ mill-Belt biex ibiddel l-arja fil-kampanja, ġie mkaxkar f'Sant'Anton għand Ball u hemm bla ebda proċess, il-granatieri bit-trombuni tagħhom għamluh trieteq. F'Marzu 1799 il-kmand ta' Ball f'Malta ġie mwettaq bid-Dispaċċi tar-re Ferdinandu u ta' Hamiltom, il-Ministru Plenipotenzjarju ta' l-Inghilterra. F'Tulun kien hemm armata lesta biex toħroġ għal Sqallija. Fl-ibliet minn 40 elf ruħ jalla kien fadal 11,000 malti u dawn, imħabba s-self sforzat ta' flejjes minn għandhom, it-taxxi u ordnijiet ħorox li saru mill-Gvern Franċiż, qtajja' qtajja' bdew jitolbu biex joħorġu fil-kampanja. Il-kampanjoli mill-kampijiet u batteriji tagħhom, kull darba li Vaubois jibgħat igħid li ma jridx iċedi, arahom iweġbuh bil-kanuni ! Il-Gvern Franċiż beda, iżda, isib ruħu marsus min-nuqqas ta' ikel u flus u għalhekk lill-Maltin tahom, saħansitra, li joħorġu mill-Belt biex iħaffuha mill-ħluq. Napli reġgħet intrebħet minn Ferdinandu u għalhekk il-Maltin uriet il-ferħ tagħha bl-isparar, bil-mixegħla u bid-daqq tal-kniepen.

Il-Brigadier Ġenerali T. Graham wasal bi truppa ta' 1,300 ruħ u b'xi ġħen Ingliżi. Vaubois, kien għad fadallu l-qamħ u għat-talba li għamillu Graham raġa' wieġeb li ma jridx jerħi l-Belt. Fil-Belt, sal-aħħar ta' Awissu, kien għad hemm 7,500 Malti u l-iskorbut kien spieda. Il-kampanjoli fetħu bokok tan-nar; bosta Maltin u Franċiżi beqgħu mejta u l-kampanjoli resqu bl-azzarini sa taħt is-swar tal-għadu u laqtu xi kanunieri. Ma' l-aħħar tax-xahar ta' Settembru l-Ammirall Portugiż kellu għat-tielet darba tweġiba minn għand Vaubois li l-Franċiżi ma jridux jerħu l-Belt. Vaubois waslitlu l-bxara minn Franza *biex iżomm kemm jista'* sakemm ikollu rinforz ta' 4000 ruħ.

(jissokta) A. C